

ΕΘΝΙΚΟΝ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΝ ΑΘΗΝΩΝ

ΣΕΒΑΣΤΟΠΟΥΛΕΙΟΥ ΑΓΩΝΟΣ ΚΡΙΣΙΣ

ΑΝΑΓΝΩΣΘΕΙΣΑ

ΕΝ ΤΗ ΜΕΓΑΛῃ ΤΩΝ ΤΕΛΕΤΩΝ ΑΙΘΟΥΣῃ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ
Τῆς 15 ΜΑΪΟΥ 1927

ΥΠΟ ΤΟΥ ΕΙΣΗΓΗΤΟΥ

ΚΩΝ. Ι. ΛΟΓΟΘΕΤΟΥ

ΤΑΚΤΙΚΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

1927

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

Μετά τὰς μεγάλας ἀτυχίας καὶ τὰς ἀδοκίμους συμφορὰς ὀφείλουσιν οἱ ἄνθρωποι ἕκαστοι καὶ ἐν συνόλῳ οἱ λαοὶ νὰ συλλέγωνται εἰς ἑαυτοὺς καὶ ἀθροίζωνται καὶ ἐμφρόνως περισκοπῶσι τὰ πρόσφορα φάρμακα καὶ τὰς καταλλήλους μεθόδους τῆς ταχείας θεραπείας καὶ συντόνου ἀνορθώσεως, ἐὰν μὴ θέλωσι νὰ ἀφανισθῶσι καὶ ὑποκείμενον οἴκτου ἢ γέλιωτος τοῖς ἄλλοις καταστῶσιν. Ὅτε κατέβλητον ἔτι τὴν Γερμανίαν βαρεῖς οἱ στρατοὶ τοῦ μεγάλου Ναπολέοντος, ὁ περιώνυμος φιλόσοφος Fichte ἐξεφώνει ἐν Βερολίῳ τοὺς περιφήμους καὶ φλογεροὺς "Λόγους πρὸς τὸ γερμανικὸν ἔθνος," (1808) καὶ ἀπῆτει ἐντόνως ἵνα δι' ὀρθῆς καὶ ἐπιμελημένης ἀγωγῆς καὶ παιδείας τῆς νεολαίας ἀναγεννηθῆ τὸ γερμανικὸν ἔθνος, πρὸς ὃ ἔμελλε κατ' αὐτὸν νὰ συνδεθῆ τῆς ὅλης ἀνθρωπότητος ἢ σωτηρία. Συμβούλευεν ἵνα ὁ λαὸς ὅλος ἀναπτύξῃ καθαρὸν χαρακτήρα καὶ ἀναδείξῃ ἑαυτὸν πρότυπον ἠθικῆς ἐνεργείας καὶ οὕτω μορφωθῆ γενεὰ ἱκανὴ μὲν νὰ προβάλλῃ ἑαυτὴ ὑψηλοὺς σκοποὺς καὶ εὐγενῆ ἰδεώδη ἐτοιμῆ δὲ πάντοτε ὑπὲρ ἐκείνων προθύμως νὰ πίπτῃ. Τὸ καταπεπτωκὸς τῶν συμπολιτῶν αὐτοῦ φρόνημα ἀναπτεριῶν καὶ τὰ προσήκοντα διδάσκων ὁ μέγας φιλόσοφος ἔλεγεν ὅτι οὐχὶ δι' ἐξωτερικῆς δυνάμεως ἀλλὰ διὰ τῆς ἠθικῆς πεποιθήσεως καὶ τῆς ἐθνικῆς ἀγωγῆς δύναται νὰ ἐπιτευχθῆ ἡ ἀνόρθωσις· τὸ ἔθνος ὀφείλει, ἔλεγε, νὰ ἔχῃ ἐμπέδους ἠθικὰς ἀρχὰς καὶ νὰ ἔλθῃ διὰ τῆς παιδείας εἰς τὴν συνείδησιν τοῦ καθήκοντος. Οὐχ ἤττον ὑψηλόφρονας θεωρίας καὶ μεγαληγόρους ἀληθείας ἐκήρυττε συγχρόνως ἄλλος ἰδεολόγος φιλόσοφος.

ὁ πολὺς Ἐγγελοσ διδάσκων ὅτι οἱ λαοὶ τότε καθίστανται ἐξαιρέτοι καὶ θαυμαστοί, ὅταν ἐντρέφονται ἐν λαμπροῖς καὶ τὴν ἐνδοτάτην τοῦ ὄντος φύσιν ἐμφαίνοῦσι διανοήμασιν. οἷα παρέχουσι μάλιστα ὁ ἑλληνισμὸς καὶ ὁ χριστιανισμὸς. Κεκτημένος τὸν θησαυρὸν τῆς ἐγκρίτου τῶν ἡμετέρων προγόνων σοφίας ἐθεώρει τὴν Ἑλλάδα πνευματικὴν αὐτοῦ πατρίδα καὶ τοὺς Ἑλληνας ποιητὰς καὶ φιλοσόφους πολυτίμους φίλους καὶ οἰκείους. Ἐγνωμάτευε δὲ ὅτι ἡ ἑλληνικὴ πολιτεία εἶναι τὸ ἰδεώδες τῆς καλολογικῆς καὶ ἠθικῆς τῶν κοινωνικῶν καταστάσεως καὶ παρετήρει ὅτι εἰς δημιουργίαν νέου διανοητικοῦ βίου πρέπει νὰ συντελώσιν ἀεὶ τὰ μεγάλα τῶν ἀρχαίων χρόνων ἰδεώδη. Ταῦτα δὲ φρονῶν συνεβούλευε τοῖς σπουδασταῖς, ὅπως διηγεκῶς μελετῶσι τὰ κλασσικὰ ἔργα καὶ τοὺς Ἑλληνας συγγραφεῖς, ὧν ἡ ἐπαφή θὰ πορίζῃ, ὡς ἔλεγε, πάντοτε, καθὰ τῷ Ἀνταίῳ ἡ πρὸς τὴν γῆν ἐπαφή, νέας δυνάμεις καὶ νέαν ἐξαρσιν. Τοιαῦτα ὑπερφυῖ διδάγματα ἠτύχησε τὸ εἰρημένον ἔθνος νὰ ἐνωτισθῇ καὶ ἐνστερνισθῇ καὶ κατώρθωσῃ κατ' ἐκεῖνα μορφωθὲν καὶ ἀναπτύχθῃ μὴ μόνον τὴν ἐλευθερίαν ταχέως νὰ ἀνακτήσῃται ἀλλὰ καὶ εἰς ἐπίζητον ἀκμῆν προίμως νὰ ἐξίκηται καὶ ἔδρασε μεγάλα καὶ ἐποίησε θαυμαστά, ἐφ' ὅσον ἐν τοῖς ὕψηλοις τῶν ἰδεολόγων φιλοσόφων θεωρήμασι φιλοτίμως ἐνέμενε. Καὶ τὸ ἡμέτερον ἔθνος πολλῶ δικαιότερον καὶ εὐλογώτερον εἶχε καθήκον ἐπιτακτικὸν εὐθύς μετὰ τὴν ἀγυπολόγιστον ἐν Μ. Ἀσίᾳ συμφορὰν νὰ ἐπιζητήσῃ τὴν ἐπούλωσιν τῶν θεινῶς ἐπενεχθέντων τραυματιῶν καὶ νὰ ἐπιδιώξῃ τὴν διόρθωσιν τῶν ἀπροσδόκῆτως ἐπιγενομένων κακῶν, ὥστε νὰ ἀνέλθῃ εἰς τὴν προσήκουσαν αὐτῷ περιωπῆν καὶ νὰ ἀναλάβῃ τὴν ὑπὸ εὐκλεοῦς παρελθόντος κληροδοτηθεῖσαν αἴγλην. Πρὸς ἔφικιν τοῦ σεμνοῦ τούτου καὶ ἱεροῦ σκοποῦ ὄφειλε νὰ ἀναζητήσῃ τὰς εὐρείας καὶ γνωρίμους λεωφόρους, δι' ὧν οἱ ἡμέτεροι πρόγονοι ἤχθησαν εἰς περιφανεῖς μεγαλουργίας καὶ προήλθον εἰς ἀνυπερβλήτους ἐνὶ παντὶ τελειότητας. Ὄφειλε δηλαδὴ ἀμελλητὶ νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν ἐντελεχῆ θεραπείαν τῶν ἠθικῶν ἀρχῶν καὶ τὴν θερμὴν λατρείαν τῶν ὕψηλῶν καὶ τῆ θείᾳ τοῦ ἀνθρώπου φύσει πρεπωδῶν ἰδεωδῶν, ἐνὶ λόγῳ νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὰς οἰκείας καὶ πατρίδας ἀρετάς. Διότι τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος διε-

κρίθη ἐξ ἀρχῆς οὐχὶ κατὰ τὴν εὐπορίαν τῶν χρημάτων καὶ τὴν ὀλικτὴν δύναμιν ἀλλὰ κατὰ τὴν θαψύλειαν τῶν λαμπρῶν διανοημάτων καὶ τὴν εὐπορίαν τῶν εὐγενῶν συναισθημάτων, τὴν ἀληθῆ μόρφωσιν καὶ τὴν σεμνὴν εὐσέβειαν, τὴν θερμὴν φιλοπατρίαν καὶ τὴν ἄλλοιαν πᾶσαν ἀρετὴν. Διὰ τῆς ἐνθέου λατρείας καὶ ἀκραυφνοῦς ἀφοσιώσεως πρὸς τὸ ἰδεῶδες μετηρσιώθη τὸ πάλα εἰς τὰ ἀθέατα τοῦ διανοητικοῦ βίου ὄψη, διέγνω ἀρκούτως καὶ ἀπετύπωσεν ἐκπρεπῶς τὴν θεσπεσίαν εἰκόνα τοῦ αἰδίου, τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ ἀληθοῦς καὶ τοῦ καλοῦ. (ὣτως ἠδυνήθησαν οἱ Ἕλληνας γὰ ὑπερβάλλουσι πάντας τοὺς λαοὺς καὶ γὰ φαίνονται ἐν αὐτοῖς ὡς τινες ὑπεράνθρωποι, εἶχε δὲ δίκαιον ὁ μέγας Ἀλέξανδρος παραβάλλων τοὺς ἐντῷ στρατοπέδῳ Ἕλληνας πρὸς ἡμιθέους περιπατοῦντας ἐν θηρίοις. ¹⁾ Εἰς τὴν θαυμαστὴν ἀνύψωσιν τῶν Ἑλλήνων συνεβάλετο κατ' ἐξοχὴν ἢ πρὸς τὸ θεῖον εὐλάβεια, ἢ εὐσέβεια πρὸς τὸν παντοδύναμον καὶ ὑπέρτατον τοῦ κόσμου κυβερνήτην, ὃν ἐθεώρουσαν ἀρχῆθεν καὶ ἀνύμνουσαν ὡς τὸ στερρόν τῆς δικαιοσύνης ἔρεισμα καὶ τὴν τελείαν τῶν ἠθικῶν ἀρχῶν περίληψιν. Διότι ἢ παραδοχὴ καὶ τιμὴ ὄντος τὰ πάντα δυναμένου καὶ γινώσκοντος, αἰδίου καὶ ἀμεταβλήτου, ἀγαθοῦ καὶ δικαίου ἐμποιεῖ μὲν τῷ ἀνθρώπῳ τὴν συνείδησιν τῆς ὑψηλῆς αὐτοῦ φύσεως ὡς συγγενοῦς τῷ Θεῷ ἐμβάλλει δ' ἅμα τὴν συναίσθησιν τῆς ἰδίας ἀδυναμίας καὶ μικρότητος· ἐνθεν μὲν προβάλλει ἠθικὸν ἰδεῶδες, εἰς ὃ ὁ ἄνθρωπος ὀφείλει αἰεὶ γὰ κατατείνη, ἐνθεν δὲ περιστέλλει τὴν ἔπαρσιν καὶ διακυλύει τὴν ἀλαζονείαν· ἀπείργει ἀπὸ τῆς ἀθυμίας καὶ ἀπογνώσεως καὶ πορίζει τὴν γαλήνην καὶ τὴν ἐλπίδα κρείττονος μέλλοντος. Ἡ δὲ πρὸς τὸ θεῖον εὐσέβεια εἶναι ἀρρήκτως συνεζευγμένη τῇ πεποιθήσει ὅτι ἢ ἀρετὴ ὑπάρχει τῷ ἀνθρώπῳ ὑπὲρ πάντα τὸ ἀξιολογώτατον καὶ ὅτι οὐ μόνον ἐν τῷ παρόντι βίῳ τιμᾶται ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ μέλλοντι ἀμείβεται τοῦναντίον δὲ ἢ κακία ψέγεται καὶ τιμωρεῖται. Εἶναι ἀνωμολογημένον καὶ ἀναμφίλεκτον ὅτι ἢ θρησκευτικότης καὶ ἢ ἠθικότης εὐρίσκονται ἀνέκαθεν ἐν στενοτάτῃ σχέσει καὶ συνάπτονται ἰσχυρῶς πρὸς ἀλλήλας ἢ θρησκευτικὴ καὶ ἢ ἠθικὴ

¹⁾ Πλούταρχ. ἐν βίῳ Ἀλεξάνδρου 51.

ἀγωγή. Καὶ καθίσταται μὲν ἴσως ἡ τοιαύτη συνάφεια ἄσκοπος καὶ περιττή εἰς τοὺς εὐρείαν μὀρφωσιν καὶ βαθεῖαν ἠθικὴν συνειδήσιν ἔχοντας ἀνθρώπους τοὺς ἐπισταμένους ὅτι αἱ ἠθικαὶ ἀξίαι ἔχουσι καθ' ἑαυτὰς πραγματικὸν κῶρος καὶ ἐπιτακτικὴν δύναμιν οὐδὲ χρήσουσιν ἐξωτερικῆς προσταγῆς καὶ τῆς ἀπὸ τῶν νόμων ἀπεικῆς ὅπως καταστῶσι γνώμονες ἀγωγῆς καὶ κανόνες βίου.¹⁾ Ἄλλ' εἶναι ὅμως ἀναγκαῖα καὶ ἀπαραίτητος εἰς τοὺς πολλοὺς καὶ κατὰ τινὰ ἀπλούστερον τρόπον διανοουμένους· οὗτοι ἐμφοροῦνται ἀδαμαντίνης πεποιθήσεως ὅτι ὁ Θεὸς ὑπάρχει ὁ ἠθικὸς νομοθέτης καὶ ἡ τῆς συνειδήσεως φωνὴ εἶναι ἡ φωνὴ τοῦ Θεοῦ, ἐν ἄλλαις λέξεσιν ὅτι ὁ Θεὸς ἀπαιτεῖ παρ' ἡμῶν νὰ πράττωμεν κατὰ τὰς δοθείσας ἡμῖν ἐντολὰς καὶ ὑπακούωμεν τῇ ἐν τῇ ἡμετέρᾳ συνειδήσει ἀποκαλυπτομένῃ θείᾳ θελήσει. Ἡ ἐννοια δηλαδὴ τοῦ ἀγαθοῦ λαμβάνει προσωπικὸν χαρακτήρα καὶ τὸ ἀκρότατον ἀγαθὸν θεωρεῖται ἐν μορφῇ ἀνθρωπίνῃ. Ὁ προσωπικὸς Θεὸς νοεῖται ὡς ὁ δοτῆρ τῶν ἠθικῶν νόμων, ὁ ἐπιτάττων μὲν καὶ ἀμείδων τὸ ἀγαθὸν ἀπαγορεύων δὲ καὶ τιμωρῶν τὸ κακόν· ὁ Θεὸς ἐμφανίζεται ὡς τὸ ἀπόλυτον ἀληθὲς καὶ καλόν, ἀγαθὸν καὶ μακάριον. Ἐκ τῆς πίστεως εἰς τὴν παρ' ἐκείνου βοήθειαν ἀντλοῦσιν οἱ ἄνθρωποι παραμυθίαν, θάρρος ἐν τῷ σταδίῳ τῆς ζωῆς καὶ δύναμιν ἐν τῷ κατὰ τοῦ κακοῦ ἀγῶνι· ἐκ τῆς πίστεως εἰς ὑπέρτατον τοῦ κόσμου κυβερνήτην καὶ δίκαιον κριτὴν ἀρῶνται τὴν πεποίθησιν τῆς ἐπικρατήσεως τοῦ ἀγαθοῦ εἴτε ἐν τῷδε εἴτε ἐν τῷ ἄλλῳ κόσμῳ· ἐκ τῆς πίστεως εἰς τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς καὶ τὴν ἐπεγενησομένην τελείωσιν ἀπογέμουσι τῷ ἀγαθῷ αἰδίων ἀξίαν.²⁾ Ἐντεῦθεν εὐδῆλον ὅτι ἡ θρησκεία ἔχει μεγίστην σπουδαιότητα³⁾ καὶ ὅτι ἡ

¹⁾ Messer, Ethik, 94.

²⁾ Ἄλλο τὸ ζήτημα ὅτι ἡ ἐκ τινος ἐξωτερικῆς ἀνάγκης ἢ τινος ὑπολογισμοῦ καὶ οὐχὶ ἐκ τῆς ἐλευθέρας βουλήσεως χάριν αὐτοῦ τοῦ ἀγαθοῦ προϊούσα ἐνέργεια δὲν εἶναι κατ' οὐσίαν ἠθικὴ ἀλλὰ μόνον "νόμιμος". Ὅπερ ἐν τῷ προκειμένῳ σπουδαιότατον καὶ ἀναμφήριστον εἶναι ὅτι ἡ θρησκεία συμβάλλεται μεγάλως εἰς τὴν ἠθικὴν ἀνάπτυξιν ἅτε ἀποτρέπουσα ἀπὸ τοῦ κακοῦ καὶ ἐθίζουσα εἰς τὸν ἀγαθόν.

³⁾ Καὶ ὅσοι τῶν φιλοσόφων ἐρσιδόντες τὴν θρησκείαν ἐπὶ μόνου τοῦ συναισθημάτος ἀρνοῦνται αὐτῇ ὑπερβατικὸν ὑποκείμενον καὶ δογματικὸν τύπον ὁμολογοῦσιν ὅτι ἡ θρησκεία ἔχει σπουδαιότητα ἐπίδρασιν ἐπὶ τὴν ἠθικὴν ἀγωγήν καὶ ἀποφαίνονται ὅτι οὐδαμῶς ἐπιτρέπεται

ἠθικὴ ἐνέργεια εἶναι τῷ λαῷ ἀδύνατος ἄνευ θρησκευτικῆς πίστεως¹⁾ καὶ κατ' ἀκολουθίαν οἱ ἀνατρέποντες ἢ ὀπισσώποτε ὑποσεύοντες τὴν θρησκευτικὴν πίστιν καταλύουσι τὸ καθ' ἑαυτοὺς τὸ κῦρος τοῦ ἠθικοῦ νόμου, οὕτω δὲ ἀποβαίνουσι τοῦ λαοῦ δεινοὶ διαφθορεῖς καὶ μισαροὶ καταστροφεῖς καὶ μεταβάλλουσι τὴν σεμνὴν τῶν ἀνθρώπων κοινωνίαν εἰς ταπεινὴν φαυλοβίον συμμορίαν. Δικαίως ἄρα οἱ μεγάλοι φιλόσοφοι τιμῶσι τὴν θρησκείαν καὶ ἐξαιρουσι τὴν ἀπ' αὐτῆς ὠφέλειαν. Ὁ περιώνυμος Κάντιος παρέχει τῆς θρησκείας ὄρισμόν, ὃν καὶ πολλοὶ ἄλλοι ὕστερον φιλόσοφοι καὶ θεολόγοι ἐνέχριναν, ὅτι δηλονότι "θρησκεία εἶναι γνῶσις πάντων τῶν καθ' ἡμέτερον ἡμῶν ὡς θείων προσταγμάτων," παρατηρεῖ δ' ὅτι ἡ θρησκεία περιλαμβάνει ἀναγκαίως προϋποθέσεις, αἵτινες ἄγουσιν εἰς ὑπερβατικὰς ἐννοίας καὶ εἶναι ὑποκείμενον οὐχὶ τῆς ἐπιστήμης ἀλλὰ τῆς πίστεως. Ὡσαύτως γνωματεύει ὁ μέγας οὗτος τῆς Γερμανίας φιλόσοφος ὅτι μία μόνη θρησκεία, ἡ χριστιανική, ἐπαρκεῖ ὅλως εἰς τὰς ἠθικὰς ἀπαιτήσεις καὶ ἅμα θεραπεύει ἄριστα τὴν ἀνάγκην τοῦ νὰ συνδέσωμεν τὴν πίστιν πρὸς τὴν γνῶσιν.²⁾ Ἄν δὲ ἡ θρησκεία ἡ χριστιανική ὑπάρχη τοῖς ἄλλοις λαοῖς τὸ προσφορώτατον τῆς ἠθικῆς ἀγωγῆς μέσον, ἡμῖν τοῖς Ἑλλησιν εἶναι ἅμα καὶ ἀτίμητον σέβασμα διότι μετὰ τῆς γλώσσης συναπετέλεσε τὴν ἱεράν κιβωτόν, ἐν ἣ τὸ ἡμέτερον ἔθνος περιεσώθη ἐν τῷ κατακλυσμῷ τῶν ἱστορικῶν περιπετειῶν. Καὶ ὅποτε οἱ σοφοὶ ἄνδρες τῶν ἄλλων ἐθνῶν ὑπὲρ τῆς προαγωγῆς καὶ ἀναπτύξεως αὐτῶν

οὔτε ἐν τῷ παρόντι οὔτε ἐν τῷ μελλόντι νὰ ἀποκλεισθῇ τῆς ἐκπαιδεύσεως ὡς οὕσα ἀναπόσπαστον τοῦ βίου στοιχεῖον καὶ ἄφυκτον τῆς ἠθικῆς ἔρρισμα (*Natorp, Socialpädagogik. σ. 373. 376. 380 ἐξ. 388. πῆλ. τοῦ αὐτοῦ «Religionsunterricht oder nicht?» ἐν Deutsche Schule τόμ. 10, 1906. καὶ «Religion und Religionsunterricht.» ἐν Lehrerzeitung 15, 1908. Τοσοῦτο δ' ἀναγκαία ὑπάρχει ἡ θρησκεία - λέγει ὁ Natorp. (ἐνθ. ἀνωτ. 389) - ὥστε, ἂν ἡ καθ' ἑαυτῆσιν μὴ ἐφαίνετο ἐπαρκῆς, ἔδει πάντως νέα θρησκεία νὰ δημιουργηθῇ.*

¹⁾ Οἱ θεολόγοι κατὰ τὸ πλεῖστον γνωματεύουσιν ὅτι ἄνευ Θεοῦ θὰ ἦτο ἀδύνατον τὸ ἀληθὲς τῆς συνειδήσεως καθῆκον, ὅτι δηλονότι ἡ ἐπιτακτικὴ τῶν ἠθικῶν κανόνων δύναμις θεμελιούται μόνον ἐπὶ τῆς θελήσεως καὶ τῆς ἐντολῆς τοῦ Θεοῦ καὶ ὅτι ἡ πραγμάτωσις τῶν ἠθικῶν ἀξιῶν προβιβάζεται μάλιστα διὰ τῆς εἰς προσωπικὸν Θεὸν πίστεως. Ἐπιθ. *Cathrein. Moralphilosophie 2°, 17. Messer, Ethik. σ. 126.*

²⁾ Kant, *Religion innerhalb der Grenzen der blossen Vernunft, 4 Stück. Ausg. von Rosenkronz. Bd. 10 σ. 184 ἐξ.*

μεριμνῶντες ἐπικαλοῦνται τὸν ἑλληρισμὸν καὶ τὸν χριστιανισμὸν. τί ἄλλο κρεῖττον καὶ ὑψηλότερον δύνανται εὐλόγως νὰ σέβωνται καὶ τίνος ἄλλου στερρότερον ὀφείλουσι κατὰ καθήκον νὰ ἀντέχωνται παρὰ τὸν χριστιανισμὸν καὶ τὸν ἑλληρισμὸν οἱ Ἑλληγες λόγιοι καὶ πολιτευταὶ οἱ ἐντεταλμένοι νὰ συντελῶσι κατ' ἐξοχήν εἰς τὸν ἀληθῆ ἀνθρωπισμὸν, νὰ χειραγωγῶσι τὸν λαὸν καὶ κατευθύνωσιν εἰς τὸν μέγαν αὐτοῦ ἱστορικὸν προορισμὸν; Τύχη δ' ὅμως κακῆ τοῦ ἱεροῦ καθήκοντος ἐγένοντο πολλοὶ ἐπιλήσιμονες καὶ μάλιστα ἐν τοῖς κρισίμοις καὶ θεινοῖς χρόνοις, οἷς διέρχεται ἡ πολυπαθῆς καὶ ἀναξιοπαθούσα πατρίς. Δὲν ὄκνησαν νὰ προσβάλωσι τὸ θρησκευτικὸν συναίσθημα καὶ αὐτοὶ διδάσκαλοι ὄντες νὰ χαρακτηρίσωσι τὴν θρησκείαν ὡς ρίζαν τῶν κακῶν καὶ ἄρνησιν τῆς σκέψεως. "Ὅπερ δὲ λυπηρὸν, ὅτι δὲν ἐσωφρονίσθησαν ὑπὸ τῆς ἐντόνου διαμαρτυρίας καὶ ἐξεγέρσεως τοῦ ἡμερησίου τύπου καὶ τῆς ἰσχυρᾶς ἀποδοκιμασίας τοῦ λαοῦ οὐδ' ἀπεφάσισαν ὅλως, καθὰ φαίνεται, νὰ καταλίπωσιν ἐπὶ τέλος τὰς ἀσεβεῖς αὐτῶν παραδιδασκαλίας.¹⁾ Πρέπει ὅμως νὰ

¹⁾ Ἐν τῷ νέῳ περιοδικῷ, ὅπερ ἐπιγράφεται χαριέντως "Ἀναγέννησις, μηνιαῖο περιοδικό", καταχωρίζεται διατριβή, ἐν ἧ πλὴν ἄλλων παραδόξων γράφονται (σ. 94) τὰ ἐξῆς περὶ τῆς ἀξίας τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ καθόλου τῆς χρησιμότητος τῆς θρησκείας. "Μιὰ τέτοια ριζική μεταβολή, τέτοια ἀνατροπή τῶν ἀξιῶν ἔφερε στὸν κόσμον ὁ Χριστιανισμός. Τόσα νέα δημιουργήσε μέσα μας, ποὺ ἔγιναν πιά συστατικά μας. Μᾶς εἶναι ἀδύνατον νὰ σκεφτοῦμε κἄν τὸν ἑαυτὸ μας καὶ τὴν ἱστορίαν μας χωρὶς αὐτόν. Καὶ ὅμως ἀπὸ μιὰ ἄλλη ὄψη ἦτο γιὰ τὴν ἐποχὴ του ἀπαραίτητος. Θὰ μοῦ πῆτε: θέλεις λοιπὸν μιὰ νέα θρησκεία; Καὶ γιατί ὄχι; Μὰ πρέπει νὰ σκεφτοῦμε, πῶς δὲν εἶναι πάντα στὴν ἀνθρώπινη ἱστορία οἱ ἴδιες λειτουργίες, ποὺ ἐκπληρῶνουν τοὺς ἴδιους σκοπούς. Θέλω νὰ πῶ, πῶς ἐκεῖνο ποὺ ἔδωσε ἄλλοτε ἡ θρησκεία, δὲν εἶναι ἀνάγκη πάλι ἡ θρησκεία νὰ μᾶς τὸ δώσῃ. Ἡ ἱκανοποίηση τοῦ αἰσθήματος, ἡ θέση ἐνὸς ἀπολύτου σκοποῦ γιὰ τὴ θέλησιν τῆς ἀνθρωπότητος (sic) καὶ ἡ ὁρμὴ πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτό, ἡ σκέψις τῶν ἀξιῶν ποὺ χρειαζόμεστε, δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ προέλθουν ἀπὸ ἕνα ἄτομο μὲ ἀξιώσεις, πῶς προέρχεται ἀπὸ τὸ θεὸ καὶ μᾶς δίνει μιὰ ἀποκάλυψιν. Δὲν ξέρω μάλιστα ἂν θὰ ἦταν δυνατό νὰ δεχτοῦμε σήμερον κάτι τέτοιο. Εἴμαστε πολὺ ἐπηγεασμένοι, πολὺ σαστισμένοι ἀπὸ τὸ χριστιανισμό, ὥστε νὰ μπορέσωμε νὰκούσωμε τὴν λέξιν « Θεὸς » χωρὶς νὰ τὴ συνδέσωμε ἀμέσως μὲ τὴν παραδομένη σημασίαν, χωρὶς νὰ προκαλέσῃ ἐπομένως στὴν ψυχὴ τῶν ἀνθρώπων, ποὺ εἶναι καλὰ ἢ ἄσχημα διατεθειμένοι ἀπέναντί του, τίς ἴδιες ιδέας, αἰσθήματα καὶ ἀντιδράσεις. "Ἄν οἱ παλιῆς ἀξίαι καὶ τὴν ὅπως καὶ τότε ἔπυσαν, δὲν εἶναι πῶς δὲν εἴμεθα πιά ἱκανοὶ νὰ τίς καταλάβωμε καὶ νὰ τίς φτάσωμε-μὰ γιατί δὲ φτάνουν πιά νὰ γεμίσουν τὴ ζωὴ μας (!). Ἀπὸ τὴ διάλυση αὐτῆ τῶν παλιῶν ἀξιῶν οἱ δυνατότεροι ἀπὸ μᾶς δὲν στεναχωριοῦνται καθόλου, ἴσα ἴσα βρίσκουν πῶς δίνει περισσύτερη ἐλευθερία γιὰ νὰ τονίσουν τὴ δική τους ἀντίληψιν, νὰ ζήσουν ἀνάλογα μὲ τὸ δικὸν τους ἰδανικό». (Ὅπερ δὲ χειρὸν, ὅτι ὑπ' ἄλλων παρανοεῖται φρικωδῶς ὁ χριστιανισμὸς καὶ κηρύτ-

πεισθῶσιν οἱ νέοι διαφωτισταὶ ὅτι ἡ θρησκεία εἶναι ἀπαύγασμα τῆς ἀνθρωπίνης συνειδήσεως ¹⁾ καὶ ἀποτελεῖ τὸ ἠθικὸν ἔρρισμα πάντων τῶν λαῶν καὶ κατ' ἐξοχὴν δι' ἱστορικοὺς λόγους τοῦ ἑλληνικοῦ, ὅπερ βάρθρον οἱ πειρώμενοι νὰ προσβάλωσι καὶ διασειώσιν κινδυνεύουσι νὰ ἀφανίσωσι τὴν ἠθικὴν ὑπόστασιν καὶ αὐτὴν τὴν πολιτικὴν ὑπαρξὸν τοῦ λαοῦ. Ἀποβαίνουσι ἄρα οἱ μέγιστοι λυμεῶνες τῆς κοινωνίας καὶ διαπράττουσιν ἔγκλημα, οὐ μείζον καὶ χειρόν εἶναι ἀδύνατον νὰ γνηθῆ. Δύνανται οἱ ἀναφαινόμενοι ἐν τῷ ἑλληνικῷ ὄριζοντι νέοι φωστῆρες νὰ πιστεύωσιν ὅτι ἂν ἐθέλωσιν ἡ κάλλιον εἰπεῖν, νὰ πιστεύωσιν εἰς μηδὲν ἄλλο παρὰ τὴν ἀνέφικτον αὐτῶν σοφίαν ἀλλὰ δὲν δικαιούνται νὰ κηρύττωσι τὴν ἀθεΐαν καὶ νὰ γράφωσιν ἐν περιοδικῷ σκοποῦντι ἢ τοῦλάχιστον ὀφείλουσι νὰ σκοπῆ τὴν μόρφωσιν καὶ διαπαιδαγώγησιν τοῦ λαοῦ ἀνυπόστατα καὶ ἀσεβῆ ῥήματα περὶ ἀνεπαρκείας τῆς θρησκείας καὶ μονονουχί περὶ χρεωκοπίας τοῦ χριστιανισμοῦ.

Καὶ ἐνῶ πρὸς τὸν χριστιανισμὸν οὕτως ἀσεβῶς προσφέρονται, πρὸς τὸν ἕτερον συντελεστὴν τῆς ἐθνικῆς ὑπάρξεως καὶ τῆς κοινωνικῆς εὐδοκίμησεως, λέγω τὸν ἑλληνισμὸν, οὐχὶ εὐλαβέστερον διατίθενται. (Ὁ ἑλληνισμὸς ἐν τῇ εὐρυτάτῃ τοῦ ὅρου ἐκδοχῆ σημαίνει τὴν ἐν πάσῃ τοῦ ἐπιστητοῦ μοίρᾳ ἐκπρεπεστάτην καὶ τελειοτάτην τῆς ἀνθρωπίνης διανοήσεως ἐκδήλωσιν καὶ ἐκπροσωπεῖ τὸν ἀκρότατον καὶ ὕψιστον τῆς ἡμερώσεως βαθμὸν, πρὸς ὃν πάντες που οἱ νεώτεροι προηγμένοι λαοὶ κατατείνουσι καὶ τὰς ἰδίας αὐτῶν ἐνεργείας ρυθμίζουσι. Δικαίως δὲ πάντες ἐν χορῷ οἱ σοφοὶ

τεταὶ ὁ Χριστὸς ὡς κοινωνικῆς ἐπαναστάτης καὶ αὐτὸ τοῦτο ἐχθρὸς τῆς εἰρήνης, διότι δηθεν εἶπε "Δὲν ἤρθα νὰ φέρω εἰρήνην ἀλλὰ νὰ βάλω φωτιά", !! (Ἀναγέννηση σελ. 268). Ὄχι δὴ ὁ χριστιανισμὸς, ὁ ὑπὸ τῶν μεγάλων φιλοσόφων δικαίως, καθὰ εἶρηται, ἀνομινοῦμενος ὡς θεραπεύων ἄριστα τὰς ἠθικὰς ἀξιώσεις τῶν ἀνθρώπων, κρατῶν αὐτοὺς ἐν τῷ ἀγῶνι τοῦ βίου καὶ ἐνισχύων ἐν τῇ ἐπιτελέσει τῶν καθηκόντων, ὁ χριστιανισμὸς, λέγομεν, οἷτος δὲν φαίνεται ἐπαρκῆς εἰς τοὺς πανσόφους νεωτεριστὰς οὐδ' ἡ θρησκεία ἱκανὴ νὰ πληρώσῃ τὰ μεγάλα καὶ ἐξαιρέτα αὐτῶν ἰδανικά!!.

¹⁾ Κατὰ τοῆς ἡμετέρας μαρξιστᾶς καὶ ἡ θρησκεία εἶναι προῖον οἰκονομικῶν συντελεστῶν. "Ὅταν-λέγουσι-θὰ πάψουν μέσα στὴν κοινωνία οἱ οἰκονομικοὶ ἀνταγωνισμοί, ὅταν ἀλλάξῃ συθέμελα τὸ κοινωνικοπολιτικὸ καθεστῶς καὶ τὴν ἀμάθεια τὴν ἀντικαταστήσῃ ἢ ἐπιστήμη, ποιῶς πιστεύει πῶς θὰ ὑπάρχῃ θρησκεία;" Ἀναγέννηση σελ. 263.

ἀναπέμπουσιν ἔκπαιλαι ᾠδὰς καὶ ἀναμέλπουσιν ὕμνους πρὸς τὸν ἀγλαόμορφον ἑλληνισμόν ὡς καταυγάζοντα τὴν ἀνθρωπίνην διάνοιαν καὶ ἀνυψοῦντα εἰς τὸν ἄπειρον τῶν αἰωνίων νόμων κόσμον. Καὶ ὁμοφώνως κηρύττουσιν ὅτι ἡ ἑλληνικὴ παιδεία καὶ ἡμέρωσις ἀποτελεῖ τὸ πρότυπον πολιτισμοῦ, εἰς ὃν πρέπει οἱ νεώτεροι νὰ ἀποδλέπωσιν. Εἰς τῶν συγχρόνων ἡμῖν ἐπιφανῶν φιλοσόφων καὶ παιδαγωγῶν, ὁ ἐν Βερολίῳ καθηγητῆς Ed. Spranger¹⁾ ἐπαγαλμαθάνει τοὺς λόγους τοῦ Otto Braum, ὅτι εἶναι αἰσχυντηλὸν τὸ νὰ παραβῆται τις τὸν νῦν πολιτισμὸν πρὸς τὸν ὑπερφυσ. ἀρχαῖον ἑλληνικόν καὶ ὅτι ὁ πολιτισμὸς τοῦ μέλλοντος ὀφείλει νὰ ᾖ κατὰ μέγιστον μέρος ἑλληνικός, νὰ διαπνέηται ὑπὸ πνεύματος συμφώνου κατὰ πολὺ πρὸς τὸ ἑλληνικόν. Ἡ Ἑλλάς, λέγει ὁ Spranger, εἶναι τῇ γερμανικῇ νεολαίᾳ ἡ ἰδεώδης χώρα· ὁ ἑλληνισμὸς ἐγένετο ἀθάνατος (das Griechentum wurde unsterblich).²⁾ Καὶ ὁμολογεῖ εὐγνωμόνως ὁ εἰρημένος σοφὸς ὅτι ἡ σπουδὴ τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων συνετέλεσεν εἰς τὴν μόρφωσιν ἐθνικῆς γερμανικῆς συνειδήσεως, μνημονεύει δὲ ἐπιφανεῖς ἄνδρας τὰ ζωογόνα τῆς ἑλληνικῆς παιδείας γάματα ποτισθέντας, τὸν Lessing καὶ τὸν Götthe, τὸν Humboldt καὶ τὸν Schleiermacher.³⁾ Οἱ Ἑλληνοε- κηρύττει μεγαλοστόμως σύγχρονος σοφὸς θεολόγος, ὁ πολὺς Ad. Harnack⁴⁾ - θὰ ᾧσιν αἰείποτε διδάσκαλοι καὶ καθηγητές τῆς διανοήσεως.⁵⁾ Ὁ ἀρχαῖος πολιτισμὸς - παρατηρεῖ διαπρεπῆς ὡσαύτως φιλόσοφος, ὁ Al. Riehl⁶⁾ - πρέπει νὰ ᾖ τὸ κέντρον τῆς γενικῆς μορφώσεως⁷⁾. Καὶ ὅμως ἀπὸ τοιοῦτου δὴ περιλάμπρου παρελθόντος

¹⁾ Humanismus und Jugend.

²⁾ Δδτ. 29. 31.

³⁾ Δδτ. 40.

⁴⁾ Die Notwendigkeit der Erhaltung des alten gymnasiums.

⁵⁾ Οὐδεμίαν περίοδον, λέγει, ἀκμῆς εἶχομεν (οἱ Γερμανοί), καθ' ἣν δὲν ὀπέστημεν τὴν ἐπίδρασιν τῶν Ἑλλήνων. Δδτ. 13. 14.

⁶⁾ Humanistische Ziele des mathem. und naturwis. Unterrichts. σ. 12.

⁷⁾ Ἰλαθκα βεθαίως θὰ ἐκόμιζεν εἰς Ἀθήνας καὶ μάταιον θὰ ἐπόμεν πόνον εἴ τις ἐπεχείρει νὰ καταγράψῃ ὅσα περὶ τῆς ἡμερωτικῆς δυνάμεως καὶ ἀνθρωπιστικῆς ἀξίας τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων προηγήθησαν ἔκπαιλαι ἐγκωμιαστικά καὶ θαυμαστά ῥήματα. Ἐναυλοῖ δ' ἡχοῦσιν οἱ λόγοι τοῦ Ἀγγλοῦ πρωτοπουργοῦ κ. Μπάλτουιν, ὅστις ἐν ἀληθείᾳ ὤμων εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα εἶπε πλὴν ἄλλων "Ἄν μὴ ὑπῆρχον οἱ Ἑλληνοε, οὐ μόνον δὲν θὰ εἶχομεν πολιτισμὸν ἀλλ' ἦτο δυνατόν νὰ ἤμεθα μελανοδέρματοι καὶ νὰ εἶχομεν μακρὰς ῥίνας".

καὶ πολυμνήτου ἱστορίας ἄνθρωποι ἀληθῶς παράδοξοι - καὶ οὗτοι κατ' ὄνομα τοῦλάχιστον ὄντες οὐχὶ ξένοι καὶ πολέμοι ἀλλὰ παιδὲς Ἑλλήνων καὶ διὰ τιμῶν πολλοὶ αὐτῶν οὐχὶ μικρῶν καὶ ἀξιωματικῶν περιφανῶν ὑπὸ τῆς πολιτείας τετιμημένοι - ἀποστρέφουσι μετ' ἀλλοκότου μορφασμοῦ τὸ πρόσωπον καὶ κλείουσι μυσαρῶς τοὺς μωπαζοντας ὀφθαλμούς, ὥσει ἠνωχλοῦντο ὑπὸ τοῦ ἀπλέτου τῆς ἀρχαιότητος φωτὸς παραπλησίως πρὸς τοὺς πάσχοντας ὀφθαλμίαν καὶ ἐκ ταύτης φεύγοντας τὰ λαμπρὰ χρώματα καὶ τὸ μαρμαῖρον φῶς. Ἀγωνίζονται δὲ ἐκ παντὸς τρόπου νὰ ἀποσπάσῃσι καὶ τοὺς ἄλλους ἀπὸ τοῦ ἐνδόξου παρελθόντος καὶ νὰ περιορίσωσιν ἐν μόνῳ τῷ παρόντι¹⁾. Ἀλλὰ τὸ παρὸν, ἐρίτιμοι κύριοι, ἂν τείνῃ εἰς τὸ μέλλον καὶ συνεχίζεται ὑπ' αὐτοῦ, ὑπάρχει οὐχ ἥττον κατὰ φύσιν συνδεδεμένον ἀρρήκτως πρὸς τὸ παρελθὸν καὶ μάλιστα τοῖς προνομιοῦχοις ἐκείνοις ἀνθρώποις καὶ λαοῖς, οἵτινες ἠτύχησαν νὰ ἔχωσιν εὐκλεῆς παρελθὸν καὶ ἐνδοξὸν ἱστορίαν καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἐκκληρονόμησαν μετὰ τῶν περγαμηνῶν τῆς εὐγενείας ἀσυνήθεις ἐντολὰς καὶ βαρείας ὑποχρεώσεις. Τὸ παρὸν λοιπὸν δὲν χωρίζεται ὅλως ἀπὸ τοῦ παρελθόντος καὶ τὰ παρόντα πράγματα ὄντως δὲν κυβερνοῦσι μόνον ἐν ἐπιγνώσει οἱ ζῶντες ἀλλὰ κατευθύνουσι λεληθότως καὶ οἱ ἀποθανόντες. Ἄν δὲ ἀμαρτάνωσιν οἱ διάγοντες μόνον ἐν κενοῖς ὄνειροπολήμασι καὶ πλανώμενοι ἐν ματαιαῖς ἐλπίσι, πολλὰ μᾶλλον ἐγκληματοῦσιν οἱ ἐξαλείφοντες τὰς γλυκείας ὑπερφουῶς παρελθόντος ἀναμνήσεις δυναμένας νὰ ἀναζωπυρήσωσι τὰς λανθανούσας δυνάμεις καὶ ἀναφήνωσι τοὺς ἐνυπάρχοντας σπινθηρας. Καὶ θέλοντας ὅμως ἡμᾶς δὲν θὰ ἠδύναντο νὰ καταλίπωσιν ἀδιαταράκτους εἰς τὴν νάρκην καὶ τὴν νέκρωσιν ἢ ἀνταύγεια τοῦ περιλαμποῦς παρφηγμένων χρόνων μεγαλείου καὶ ἡ διαμαρτυρία τῶν ἀθανάτων σκιῶν, αἵτινες ἐπὶ τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἀκροπό-

¹⁾ Πάντα, λέγουσι, θὰ κατορθώσωμεν, «ζῶντες καὶ κινούμενοι καὶ δημιουργοῦντες ἐν τῷ κόσμῳ τῷ σημερινῷ διὰ τῶν δυνάμεων τῶν σημερινῶν, τῶν ἑλληνικῶν, τῶν ἰδικῶν μας, τῶν μόνων πραγματικῶν». (Ἐπιθ. βιβλίον «ἓνας ἄταφος νεκρὸς», σελ. 229). Τὸν δὲ δημοτικισμὸν (γρ. μαλλιαρισμὸν) ὀρίζουσι σαφῶς (ἐν τῷ περιοδικῇ Ἀναγέννησι σ. 126) οἱ «στροφή πρὸς τὸ παρὸν καὶ τὸ μέλλον», ὅπερ ὅπανοεὶ ὡς συμπλήρωσιν τὴν ἀποστροφήν ἀπὸ τοῦ παρελθόντος!

λειως βράχου ἐπιφαινώμεναι οὐδέποτε παύονται διεγείρουσαι εἰς
 ἀδιάλειπτον ἐνέργειαν καὶ παρορμῶσαι εἰς τὴν ἐπιτέλειαν ἐπιτακτι-
 κοῦ πρὸς τὸ παρελθὸν καθήκοντος. Ζῶμεν πάντως καὶ δρῶμεν οἱ
 ἄνθρωποι ἕκαστοι καὶ τὸ ὅλον ἔθνος ἐν τῇ παρόντι χρόνῳ καὶ
 ἐν ταῖς συγχρόνοις περιστάσεσι διεξάγοντες μὲν τὸν ἀπηνή καὶ
 σκληρὸν τῆς αὐτοσυντηρησίας καὶ ὑπάρξεως ἀγῶνα ἀτενίζοντες δὲ
 εὐέλπιδες εἰς κρείττον καὶ εὐτυχέστερον μέλλον, ὅπερ θὰ παρα-
 σκευάσῃ ἢ μετὰ συντόνου προσοχῆς καὶ φιλοτίμου ἀμίλλης παρα-
 κολούθησας τῆς ἀπανταχοῦ συντελουμένης προόδου, ἢ ἄσκους ἐρ-
 γασίας καὶ ἢ πρόθυμος συμβολῆ εἰς τὴν εὐημερίαν τῆς κοινωνίας
 καὶ τὴν εὐτυχίαν τῆς ἀνθρωπότητος. Ἀλλὰ δὲν δυνάμεθα, δὲν
 δικαιούμεθα. νὰ ἀποσβέσωμεν τὸ παρελθὸν καὶ νὰ ἀπαρνηθῶμεν
 ἱστορίαν, ἣν τρεῖς ὅλαι χιλιετηρίδες διὰ μόχθων συνεχῶν καὶ ἀγῶ-
 νων ὑπερανθρώπων ἔγραψαν χρυσοῖς γράμμασι τρισένδοξον καὶ
 ἀθάνατον. Ἐκεῖθεν ὡς ἀπὸ ἀειρύτου πηγῆς θὰ ἀρυώμεθα νέας
 δυνάμεις καὶ ψυχτροφους ἐλπίδας εἰς τὸν ἀγῶνα τῆς εὐδοκιμή-
 σεως καὶ ὑπεροχῆς· ἐκεῖθεν θὰ εἰσδεχώμεθα θεσπεσίαν τινὰ
 αὔραν καὶ οὐρανίαν δρόσον εἰς ἀναφυγὴν τῶν σκληρῶν πόνων
 καὶ ἀτρύτων μόχθων. Ναί· ἐκεῖθεν θὰ λαμπρυνώμεθα διὰ θείου
 καὶ ἀνεσπέρου φωτός τοῦ ἀποκαλύπτοντος τὴν ἀλήθειαν καὶ κα-
 ταυγάζοντος τὰς εὐρείας λεωφόρους, ἃς πορεύονται οἱ ἄνθρωποι
 καὶ οἱ λαοὶ οἱ χωροῦντες εἰς μεγαλουργίαν καὶ ὀρμώντες πρὸς
 δόξαν. Εἶναι δὲ θλιβερόν ὅτι πρὸς τοιοῦτο παρελθὸν δοκησίσοφοί
 τινες καὶ κενοπαθεῖς Γραικύλοι ἐθελουφλοῦσι καὶ ἐπιτηδεύου-
 σιν ἀποστροφὴν διακωλύοντες ἐμφανῶς ἀπὸ τοῦ τελειοτάτου ἀν-
 θρωπίνου πολιτισμοῦ καὶ καταπολεμοῦντες λυσιπῶς τὸ θαυμασιώ-
 τατον ὄργανον καὶ φαινότατον σύμβολον αὐτοῦ, λέγω τὴν γλῶσ-
 σαν, ἐκείνην δὴ τὴν γλῶσσαν, ἣτις τῶν Θεῶν γλῶσσα προσφυῶς
 ὠνομάσθη. Ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα εἰς διαλέκτους τὸ πάλαι διασχι-
 σθεῖσα ἀνεκτήσατο τὴν ἐνότητα αὐτῆς καὶ καθολικότητα, ὅτε ἡ
 αἰτιατὴ διάλεκτος ἢ ὑπὸ ὑπερόχων συγγραφέων καὶ δαιμονίων δια-
 νοιῶν θεραπευθεῖσα καὶ εἰς ἀνέφικτον βαθμὸν λεπτότητος καὶ χά-
 ριτος ἀναχθεῖσα διεδόθη μὲν κατὰ πρῶτον ὑπὸ τῶν πολιτικῶς κρα-
 τησάντων μετὰ τὰ Μηδικὰ Ἀθηναίων ἐξηπλώθη δὲ ὕστερον ἀπὸ

τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου ἀνά τὴν Ἀσίαν καὶ τὴν Αἴγυπτον καὶ εἰς
 πάντα τὸν ἑλληνικὸν κόσμον. Ἡ διάλεκτος αὕτη ἢ τὰς ἄλλας ἐκ-
 βαλοῦσα κατέστη συνήθης καὶ κοινὴ πᾶσι καὶ διὰ τοῦτο ἐκλήθη
 κοινὴ. Ἡ ἐνιαία τῶν Ἑλλήνων κοινὴ γλῶσσα οὐδέποτε ἐπαύσατο
 παρὰ τὴν ἐμφάνισιν νεωτέρων διαλέκτων λαλουμένη καὶ γραφο-
 μένη, πλὴν ὅτι ὑπέστη τὰς παραμαρτούσας τῷ χρόνῳ ἑτεροιώσεις
 καὶ μεταβολὰς καὶ τὰς ἐπιβληθείσας ὑπὸ τῶν μυρίων τοῦ ἔθνους
 περιπετειῶν καὶ πολλῶν δυσκληριῶν κακώσεις καὶ βλάβας. Ἀλλ' ἡ
 πατριώσουσα ἀρετὴ τῶν λογίων τοῦ ἔθνους ἀνδρῶν καὶ σοφῶν
 ἐπιστημόνων ἐφιλοτιμήθη πρώτως καὶ ἐπέτυχεν, ὅπως καθάρη
 τὴν γλῶσσαν ἀπὸ παντοίων ἐπεισάκτων καὶ βαρβάρων στοιχείων
 καὶ ἀποκαταστήσῃ αὐτὴ τὴν παλαιὰν δύναμιν καὶ τὴν ἐνυπάρχουσαν
 ἀρχαίαν αἴγλην καὶ λαμπρότητα. Καὶ ὄντως καθαρθεῖσα σὺν τῷ
 χρόνῳ προσηκόντως καὶ θεραπευθεῖσα εὐστόργως ἀνέλαβε μὲν τὴν
 προτέραν χάριν καὶ εὐμορφίαν προσέλαβε δὲ διὰ τῆς ἀναλύσεως
 μείζονα σαφήνειαν καὶ ἰσχυροτέραν εὐκαμψίαν, ὥστε νὰ θαυμάζη-
 ται δικαίως ὑπὸ τῶν ξένων καὶ νὰ κηρύττηται εὐλόγως ὑπὸ πολ-
 λῶν καταλληλοτάτῃ νὰ καταστῇ καθολικὴ καὶ παγκόσμιος γλῶσσα.
 εἶναι δὲ τριαύτης τιμῆς ὑπεραξία, διότι οὐδεμία γλῶσσα δύναται
 τὸ παράπαν νὰ παραβληθῇ πρὸς τὴν ἡμετέραν κατὰ τὸν πλοῦτον
 τῶν λέξεων καὶ τὴν ῥιψοσύνην τῶν τεχνικῶν ὄρων, τὴν ἐνάργειαν
 καὶ ζωηρότητα, τὴν ὑπέροχον χάριν καὶ τὴν ποιητικὴν εὐμέλειαν,
 τὴν κρυσταλλοφανῆ διαύγειαν καὶ τὴν μουσικὴν ἁρμονίαν, ἣτις
 ἐνοπτρίζει τὴν καθαρότητα τοῦ αἰτικοῦ οὐρανοῦ καὶ ἀπεικονίζει
 τὴν ἐναρμόνιον σύστασιν τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος. Ἡ αὐτὴ γλῶσσα,
 ἐν ἣ ἐκηρύχθη ἀνά πάντα τὸν κόσμον τὸ θεῖον τοῦ χριστιανισμοῦ
 εὐαγγέλιον, ἀνεδείχθη ἀκένωτον ταμεῖον, ἐν ᾧ ἐναπεταμιεύθησαν
 ἀσφαλῶς οἱ τιμαλφεῖς τοῦ ἔθνους πνευματικοὶ θησαυροί. Ἡ γλῶσσα
 λοιπὸν αὕτη, ἣτις θεόντως καθαρθεῖσα καὶ ὁσημέραι μᾶλλον κα-
 θαιρομένη ὀνομάζεται προσφυῶς καθαρεύουσα, κατέστη τὸ σεμνὸν
 τῆς ἐνότητος τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς σύμβολον καὶ τὸ κατάλληλον
 τοῦ ἠθικοῦ καὶ ἐπιστημονικοῦ ἡμῶν βίου ὄργανον. Ἡ καθαρῆουσα
 ἑθνικὴ γλῶσσα, κηλοῦσα καὶ τέρπουσα τὰ ὅσα παντὸς εὐμούσου
 ἀκροατοῦ, συγκινοῦσα καὶ συναρπάζουσα τοὺς ἀκούοντας, ἀποτε-

λει ἅμα τὴν θεότευκτον κλειδα, δι' ἧς εἰσερχόμεθα εὐπετῶς εἰς τὰ θεσπέσια τοῦ χριστιανισμοῦ διδάγματα καὶ οἰκειούμεθα εὐχερῶς πρὸς τοὺς ἀτιμήτους τῆς προγονικῆς σοφίας θησαυρούς. Διὸ καὶ εὐλόγως ὁ ἑλληνικὸς λαὸς σεμνύνεται διὰ τὴν γλῶσσαν καὶ εὐλαβούμενος ὡς ἱερὰν τάττει παρὰ τὴν θρησκείαν σφόδρα δ' ἀγανακτεῖ καὶ ἀποκηρύττει ὡς ἀσεβεῖς καὶ ἀνοσίους τοὺς τολμῶντας νὰ διαστρέψωσι ταύτην μᾶλλον δὲ τοὺς ἐπιχειροῦντας νὰ δημιουργήσωσιν αὐθαίρετον καὶ ἰδιότυπον γλωσσικὸν κατασκευάσμα. Μουσῶν ἔσχατος ἐκείνος θὰ ἐκαλεῖτο καὶ τοῦ καλοῦ ἀνέραςτος βάρβαρος δικαίως θὰ ἐλέγετο, ὅστις ἀποστρέφων τὸ βλέμμα ἀπὸ τοῦ Ἑρμοῦ τοῦ Πραξιτέλους ἢ τῆς Ἀφροδίτης τῆς Μήλου καὶ πλάτων ὡς εὐτελῆς κοροπλάθος φαυλά τινα ἐκ πηλοῦ ἀθυρμάτια ἐφαντάζετο ὅτι ποιεῖ ἔργα κρείττονα ἐκείνων καὶ τελειότερα. Τοιοῦτό τι καὶ χειρόν ἔτι πράττουσιν ὅσοι καταπολεμοῦντες τὴν καθαρῆς καθαρεύουσαν καὶ παριστῶντες ὡς νεκρὰν θῆθεν καὶ ἄψυχον¹⁾ κατασκευάζουσι γλωσσικὸν τερατούργημα μετερχόμενοι δύο μάλιστα μεθοδεύματα, λέγω τὴν εἰσαγωγὴν ξένων καὶ ἰδιωματικῶν λέξεων²⁾ καὶ τὸν ἀκρωτηριασμὸν ἢ διαστροφὴν τῶν στοιχείων τῆς καθαρευούσης.³⁾ Καὶ διατὶ ἄρα καταφεύγουσιν ἀνοικτιρμόνως εἰς τοιαύτας διαστροφὰς καὶ ἀκρωτηριασμοὺς τῆς περικαλλοῦς καὶ ἀθώας γλώσσης; Ἴνα ἔχωσιν, ὡς λέγουσιν, ἀντὶ τῆς νεκρᾶς καὶ ψυχρᾶς καθαρευούσης "ζωντανήν" καὶ θερμὴν γλῶσσαν. Ἀλλὰ τίς ποτε ἐβεβαίωσε τοὺς δεινοὺς γλωσσοπλάστας ὅτι ἡ διεθνικὴ καὶ τὰ τραχιά καὶ τὰ κηρύχνει καὶ τὰ μελλούμενα καὶ τὰ παραπλήσια τούτοις εὐήχα.

¹⁾ Διαβάλλοντες τὴν ἐθνικὴν ἡμῶν γλῶσσαν πειρῶνται νὰ ἐμποιήσωσι καὶ μάλιστα τοῖς μαθηταῖς ἀποστροφὴν χαρακτηρίζοντες τοὺς ὀρθοὺς τύπους καὶ τὰς καλὰς ἐκφράσεις ὡς δασκαλισμοὺς καὶ ἑλληνικοῦρες. Δὲν ὀκνοῦσι δὲ νὰ καλῶσι τὴν καθαρῆς καθαρεύουσαν περιττὴ καὶ βλαβερὴ (Μ. Τριανταφυλλίδου ὁ Δημοτικισμὸς σ. 33), τύπο γραπτὸ ἀπαρχαιωμένο (σ. 66), διότι πνίγει τὴν ἀτομικότητα καὶ ματαιώνει τὴν ἐλεύθερον ἔκφραση (σ. 31), καταστρέφει τὴν διαύγεια τῆς σκέψεως (σ. 70) καὶ μᾶς γεννᾷ ζημίαις μεγάλας (σ. 48)!

²⁾ Πῶλ. γκεσέμι, γκέμι, βάρδια, βίλλα, ἀναφιλητά, κυπρί, τούφα, κεσέμι, χέμηξ, πόστα, βίτσιμα, ντελάλη, κλωσταίνοντας, ξέσκημα, ἀχαμνός, σμάλιξε, ἀγκαλίτσα κτλ.

³⁾ Ὁ ὀλοτόμος φέρ' εἰπεῖν γίνεται ὀπ' αὐτῶν λοτόμος, τὸ δελτίον δελτίο, τὰ τραχέα τραχιά, οἱ ἀναμορφωταὶ ἀναμορφωτάδες, τὸ κηρύττει κηρύχνει, ἡ παιδαριώδης παιδαριώδεια ἢ παιδιακίστικη, ἡ διεθνῆς διεθνική, τὸ εὐθὴς εὐτός, τὸ ὑπῆρχον ὑπαρχαν, ἡ μέλλουσα μελλούμενη, (πῶλ. "ἡ μελλούμενη βασιλεία τῶν ἱστορικῶν νόμων," Ἀναγέν. σ. 270).

ὀνόματα εἶναι ἔντονα καὶ ζωηρά, αἱ δὲ ἀρτιμελεῖς τῆς καθαρσεύ-
σης λέξεις ἄστονοι καὶ νεκραί; Ἐὰν μὴ ἴηκοῦντο εἰς τὸ ἴδιον αὐτῶν
λεπτὸν καὶ χαριέστατον καλολογικὸν συναίσθημα, ἠδύναντο νὰ ἐρω-
τήσωσι τοὺς πολλοὺς καὶ μάθωσι τίνα εἶναι τῶ ἑλληνικῶ λαῶ τὰ
ζωηρά καὶ ἀρέσκοντα καὶ τίνα τὰ τεθνεῶτα καὶ ἀπαρέσκοντα. Θὰ
ἐπεΐθοντο τότε ὅτι ὁ λαὸς βδελύσσεται τὸ ἐξαμβλωματικὸν σύμ-
φυρμα ¹⁾ ὅτι οὔτε νοεῖ ²⁾ οὔτε ἀνέχεται ³⁾ τὸ τραγελαφικὸν ἴδιωμα,
τὸ λεγόμενον γλῶσσα “μαλλιαρὴ” ἣν χαλκεύουσιν ἐπὶ τοῦ ἄκμονος
νοσηρᾶς φαντασίας οἱ καινοφανεῖς γλωσσολόγοι καὶ παραλαμβάνου-
σιν ἀσμένως τῆς αἵρέσεως οἱ ὀπαδοί. Καὶ ἔχει μέγα δίκαιον
ὁ λαὸς ἡμῶν νὰ βδελύσσηται τοιοῦτο ἴδιωμα, οὗ ἴδια καὶ σημαν-
τικὰ γνωρίσματα εἶναι ἡ πολυτυπία ⁴⁾ καὶ ἀκαταστασία, ⁵⁾ ἡ ἀναρ-
χία καὶ πᾶσα ἄλλη ἀπειροκαλία. Οὐδὲ στέργει νὰ ἀκούῃ λέξεις
καὶ τύπους ἀσυνήθεις καὶ ἀγνώστους, οὔτε που λεγομένους οὔτε
πρὸς τὸ παραδεδομένον γλωσσικὸν συναίσθημα συμβιβαζομένους. ⁶⁾
Προφανῶς ἡ λεγομένη δημοτικὴ δὲν εἶναι γλῶσσα τῶν δημο-
τῶν ἀλλ’ αὐθαίρετον κατασκευάσμα ⁷⁾ οὗ οἱ εἰσηγηταὶ ἐνθεν μὲν

¹⁾ Ρητέον ὅτι οἱ εἰλικρινέστεροι αὐτῶν ὁμολογοῦσιν ὅτι ἡ ἑλληνικὴ κοινωνία ἀποστρέ-
φεται τὴν γλῶσσαν αὐτῶν. Δελτ. 5, 8, 6, 94.

²⁾ Ἄρκει νὰ εἴπωμεν ὅτι οἱ ὑποχρεωθέντες νὰ ἔχωσι μαλλιαρὰ βιβλία μικροὶ μαθηταὶ
προσκαλούμενοι νὰ εἴπωσι τὸ νόημα ἐκφράζουσιν αὐτὸ εἰς καθαρσεύουσαν, τουτέστι μεθερμη-
νεύουσι τὴν ἄγνωστον αὐτοῖς χυδαίαν γλῶσσαν εἰς τὴν οἰκείαν καθαρσεύουσαν. Ἐπειτα δὲ καὶ
αὐτοὶ οἱ τέως ἀνώτατοι ἐπόπται ὁμολόγησαν ὅτι τὰ ἀναγνωστικὰ βιβλία χρήζουσιν ὑπομνη-
ματισμοῦ! (Δελτ. σ. 44).

³⁾ Περιφανὲς μαρτύριον ἔστω ἡ ἰσχυρὰ ἀποδοκιμασία τῆς κοινῆς γνώμης καὶ ἡ ζωηρὰ
διαμαρτυρία τῶν γονέων ἐπὶ τῇ εἰσαγωγῇ τῆς ψευδοδημῶδους. Τὴν ἐξέγερσιν ὁμολόγησε καὶ
ὁ κ. Τριανταφυλλίδης ἐν τῇ “Ἐκπαιδευτικῇ Ἐπιθεωρήσει” τῆς 15ης Ἀπριλίου 1919.

⁴⁾ Πδλ. ἀναμορφωτὲς καὶ ἀναμορφωτάδες, μουφάνη καὶ μουφάνηκε, ἀγαπιόμαι καὶ ἀγα-
πίεμαι, ἀγαποῦμε καὶ ἀγαπάμε, σχολεῖο καὶ σχολεῖο καὶ σχολεῖο, περπάτας καὶ περπάτα καὶ
περπάταγε καὶ περπατοῦσε, ἔρχονταν καὶ ἐρχόντανε καὶ ἐρχόντουσαν κτλ.

⁵⁾ Λέγεται ὑπ’ αὐτῶν ὀχτροὶ ἀλλ’ ἔχθρα, ἐξηγεῖται ἀλλ’ ἀρνιέται καὶ παρακολουθεῖται,
ἐκτιμοῦσε ἀλλὰ κατάχτηση, ἔκτακτος ἀλλὰ ταχτικός, πῶμα ἀλλὰ φτωχαίνω κτλ.

⁶⁾ Τίς “Ἑλλήν ὀγιὲς ἔχων τὸ συναίσθημα ἀνέχεται τὰ Ἑλληνόπαιδων, εὐχρηστων τύ-
πων, πείσμα τῶν ἀντίγνωμων (!) (= ἀντιφρονούντων), τῆς καθαρσεύουσας γλώσσας, ἡ ἐκφρα-
στικότητα, βρῖσκονταν, ἀξιῶνει (= ἀξιοῖ) καὶ ἄλλα μυρία, οἷα ἀναγινώσκωμεν προχείρως ἐν τῇ
Δημοτικισμῶ τοῦ κ. Τριανταφυλλίδου (σ. 8, 48, 45, 37, 254, 7, 10 κτλ.). Παρακλήσια τούτοις εἶναι
ὁ ἀγῶνας, ὁ συγγραφέας, ὁ Παρθενός, πλέρια (= πλήρης), τὸ καρβουνικὸ ξινὸ (ἀνθρακικὸν
ὄξύ) κτλ.

⁷⁾ Εἶναι γλῶσσα-ἴνα ἐπαναλάβω τὰς λέξεις τῶν αἵρεσιάρχων - “σύμφωνα μὲ ἀρχὰς ξεκα-

εισδέχονται στοιχεία ιδιωματικά παριστῶντες αὐτὰ ὡς κοινά,¹⁾ ἐνθὲν δὲ ἀναγκάζονται νὰ παραλαμβάνωσι πλῆθος λέξεων καὶ τύπων τῆς ἀρχαίας γλώσσης²⁾ καὶ νὰ ὁμολογῶσι τὴν ἐπιστημονικὴν ἀξίαν τῆς καθαρῆς γλώσσης.³⁾ Καὶ συνομολογοῦσι μὲν ὅτι ἐν τῷ παρόντι ἡ γλῶσσα αὐτῶν εἶναι ἀκαθόριστος καὶ ἀκατασκευάστος,⁴⁾ ἀλλ' ἐλπίζουσιν ὅτι ἐν σφ' μέλλονται θά καταστῆ ὄργανον πνευματικῆς ἐνεργείας.⁵⁾ Τοιαύτην δὲ γλῶσσαν, ἄλλως ὑπ' ἄλλων κατασκευασθαι μέλλουσαν ἀσυνάρτητον καὶ ἀσύμφυτον, ἥς τὸ ἄλλοπρόσαλλον

ἰθαρισμένως καὶ καθορισμένως ἀπὸ πρῶν. (Δημοτικ. σ. 60) τ. ἔ. γλῶσσα ἐπιτετηθευμένη καὶ κατασκευασμένη ἐκ τῶν προτέρων, οὔτε λαλομένη ὄντως ὑπὸ τοῦ λαοῦ οὔτε χρησιμοποιουμένη.

1) Ὁ γλῶττ. ὀρθῶς λέγει (Δημ. σ. 62) ὁ κ. Τριανταφυλλίδης ὅτι λέξεις, ὡς θέση τοῦ νεοῦ, ξεθρακιάζω τῆ φωτιά, τὸ ξεφωτο τοῦ δάσους, φτερουγιάζομαι εἶναι "ἐκ τῶν ἐλληνικαῖων καὶ περισσότερα ἀπὸ κάθε ἄλλο ἔθνικόν... Διαδεδαιώμεν αὐτὸν καὶ ἐκ πείρας καὶ ἐκ πειρασμοῦ ὅτι εἶναι ἄρα ἰδιωματικὰ καὶ τοῖς πλείστοις τῶν Ἑλλήνων πάντῃ ἀγνωστοί.

2) Οἱ γλωσσολογίαται περιέρχονται εἰς τὴν λυπηρὰν αὐτοῖς θέσιν νὰ διακρίνωσι δημοτικὴν "μὲ χρησιμοποιήσῃ μερικῶν (μόνον μερικῶν;) λόγων (σίε) στοιχείων", καὶ "καθαρὴ δημοτικὴ" (ἐνθ. ἀνωτ. σ. 58). Ὅθως δὲ ἔχομεν καθαρὰν δημοτικὴν καὶ ὡς εἶπεν ἀκάθαρτον δημοτικὴν. ἥτις τελευταία ἔχει κατὰ τοῦς γυθαίζοντας τὸ ἀτόχημα νὰ ἔχη καὶ λόγια στοιχεῖα!

3) Μ. Τριανταφυλλίδης (ἐνθ. ἀνωτ. σ. 30) "σχετικὴ ἐπάρκεια ἔδειξε ἡ καθαρῆς ὡς ὄργανο τῆς ἐπιστήμης, καθὼς ἦταν καὶ φυσικὸ, καὶ μὲ τοὺς ἀφθονώτατους ὄρους ποὺ ἔπλασε ἢ ποὺ πῆρε ἀπὸ τ' ἀρχαία καὶ τῆς ξένης γλώσσης, βοήθησε σημαντικὰ νὰ διαδοθῶν οἱ γνώσεις καὶ οἱ ἐπιστήμης. Καὶ γενικώτερα ὅμως ἀκόμη, μὲ τὴν καθαρῆς γλῶσσαν γνωρίσαμε πλῆθος λέξεις, ποὺ μὲ τῆς σημασίας τους ἢ τῆς ἀποχρώσεως τους πλούτισαν τὴν γλῶσσαν μας καὶ ἔγιναν κτῆμα τῆς ἐλληνικῆς παιδείας". Καὶ ταῦτα μὲν λέγουσιν ὀρθῶς ἀλλ' ἅμα προθυμοῦνται νὰ ἀφανίσωσι τὴν τοιαύτην ὑπηρεσίαν προσφέρουσαν καθαρῆς γλῶσσαν. Σημειωτέον δὲ ὅτι πρὸς τὰ εἰρημένα ἀντιφάσκουσι τὰ ὀλίγα κατωτέρω (σ. 32) λεγόμενα "ζητοῦμε νὰ στηρίξωμε τὴν ἐθνικὴ συνείδησιν μὲ ἰδίωμα ποὺ οὔτε γὰ φιλολογικὴ γλῶσσα δὲ δεῖχτηκε ἄξια...

4) Μ. Τριανταφυλλίδης Δημ. 46. Δελτ. 1, 263.

5) Ἀλλὰ πρὸς τί ἡ ἀμφιβολία ἐπιτυχίας ἀπόπειρα καὶ ἡ κατανώσεως δυνάμειν πρὸς κατασκευὴν νέας γλώσσης, ἀφοῦ τὸ ἔθνος ἡμῶν ἔχει ἤδη γλῶσσαν καὶ δὴ πλουσίαν καὶ θαυμαστήν; Δὲν εἴμεθα, πρὸς θεοῦ, νέον τι καὶ βάρβαρον ἔθνος ἀνευ ἱστορίας καὶ γλώσσης, ὡστε νὰ ἔχομεν ἀνάγκην νὰ δημιουργήσωμεν νῦν γλῶσσαν. Ἀλλ' ἀντὶ τοῦ νὰ καταδαπανώμεθα εἰς δημιουργίαν ἰδιορρυθμοῦ γλώσσης δὲν εἶναι προτιμότερον νὰ ἀσχολώμεθα περὶ τὰς ἐννοίας καὶ τὰ πράγματα;

6) Τὴν ποικιλίαν καὶ ἀσυμφωνίαν δὲν ἀρνοῦνται καὶ οἱ τῆς μεταρρυθμίσεως καθ' ἡγεμόνες. Ὁ κ. Τριανταφυλλίδης (αὐτ. σ. 48) μέμφεται τοῦς ὀπαδοῦς, οἵτινες "περιορίζονται σὲ συστηματικὴ ἀρνησὶ καὶ κριτικὴ, ἀποφασισμένοι νὰ μὴν βροῦν τίποτε σωστό, σὲ ζήτημα ποὺ εἶναι ἀδύνατον ἀπὸ πρῶν νὰ ἔχομε συμφωνήσει ὅλοι σὲ ὅλα", καὶ κατωτέρω. "Ἀλλὰ καὶ σήμερον, μέσα σὲς ἀτελείωτες προτάσεις γὰ τὸν κανονισμὸ τῆς γλώσσης μας καὶ τὸ χάος τῶν γνώμων ποῦ ἀκούονται, τὸ κάθε προτεινόμενον σύστημα ἔχει ν' ἀντιμετωπίσῃ ἀπ' ὅλες τῆς μεριῆς τῆς καταδικαστικῆς γνώμης τῶν περισσότερων ὁμογλώσσων, τοῦ καθενὸς ἀπὸ τῆς δικῆς του ἀποψῆς".

καὶ τὴν πολυτυπίαν¹⁾ δὲν ἀρνοῦνται καὶ αὐτοὶ οἱ ἀρχηγέται,²⁾ ἀγωνίζονται νὰ ἐπιβάλωσιν εἰς τὸν λαὸν αὐθαιρέτως καὶ διὰ τῆς βίας.³⁾ Προφασίζονται δὲ ὅτι καινοτομοῦσιν ὡς φροντίζοντες ἰθὺς ὑπὲρ τῆς μορφώσεως τοῦ λαοῦ καὶ πρὸς ἀποφυγὴν τῆς διγλωσσίας. Τὴν μόρφωσιν δηλαδὴ τοῦ λαοῦ διακωλύει κατ' αὐτοὺς ἡ καθαρεύουσα διὰ τῶν γραμματικῶν τύπων "ποῦ κάνουν δεσμὰ καὶ ἀλυσίδες".⁴⁾ Ἐὰν πιστεύωσιν ἀληθῶς εἰς τὰ τοιαῦτα οἱ λέγοντες, εἶναι ἄγαν ἀλλόκοτος ἡ δοξασία αὐτῶν, ὅτι τὴν διανοητικὴν ἀνάπτυξιν τοῦ λαοῦ παρεμποδίζει ἰθὺς ἡ ἐθνικὴ ἡμῶν γλῶσσα, ἣν ὁ λαὸς νοεῖ ἄριστα καὶ συναισθάνεται βαθύ-

¹⁾ Ἐν τῷ ἀφορήτῳ κυκῶνι εἶναι ἀδύνατον νὰ σχηματισθῶσι κανόνες. Θὰ λέγωμεν ὁ συγγραφέας ἀλλ' οἱ συγγραφεῖς (Δημ. 57), ὁ βασιλέας ἀλλ' οἱ βασιλεῖς. Τότε ὁμοίως πρέπει νὰ λέγωμεν καὶ ὁ ἐκλογέας παρὰ τὸ ἐκλογεὺς, ὁ φορέας καὶ ὁ διανομέας. Ὁ ἀγὼν γίνεται ὑπ' αὐτῶν ἀγῶνας καὶ ὁ ἀγκὼν ἀγκῶνας· ἀλλὰ πῶς θὰ σχηματισθῇ ὁ πληθυντικὸς αὐτῶν; Καὶ θὰ ἔχωμεν λοιπὸν γλῶσσαν ὁμαλωτέραν καὶ εὐμαθεστέραν; Ὅτι εἶναι τῶν ἀδυνάτων νὰ σχηματισθῇ καὶ διδαχθῇ ἐκ τοιοῦτου κυκῶνος γραμματικῆ, καθίσταται ὀφθαλμοφανές. Πλανᾶται δὲ δευτέρην πλάνην ὁ νομίζων ὅτι "ἀποχτοῦμε σύστημα γραμματικῶν ἔντονον καὶ ὠρισμένο ποῦ μπορεῖ νὰ διδαχθῇ" (αὐτ. σ. 58). Ἡ εἰρημμένη γλωσσικὴ ἀτασθαλίᾳ ἐγείρει οὐρανομήκη κόμματα ὑφ' ὧν καταποντίζεται αὐτανδρὸς ἢ τῶν χυδαίστων σχεδία οὐδ' ἐμφανίζεται μόνον "κάποιος σάλος γιὰ τὴν ὥρα, σὲ λίγες περιστάσεις. (αὐτ.).

²⁾ Ὁ κ. Τριανταφυλλίδης ἀνομολογεῖ τὴν πολυτυπίαν, (ἐνθ. ἄνωτ. σελ. 65 πδλ. καὶ 41.) εἶναι εὐδὴλον ὅτι ἐνεκα λόγων συναφῶν πρὸς τὴν μακροίωνα τοῦ ἔθνους ἡμῶν σταδιοδρομίαν καὶ τὰς ποικίλας περιπετείας παρήχθησαν πάμπολλοι διαλεκτικαὶ διαφοραὶ καὶ πλῆθος τύπων. Ἀλλ' ὁ ὁμαλισμὸς καὶ ἡ ἀπλοποιήσις ἐπιτυγχάνονται εὐκόλως διὰ τῆς ὑποχωρήσεως τῶν ὀψιαιτέρων εἰς τὰ ἀρχαιότερα, ἀφοῦ ἄλλως ταῦτα εἶναι ὡσαύτως συνειδητὰ καὶ εὐχρηστα. Διὸ ὀφείλει νὰ ἐπιτελῆται κἀθάροις τῆς γλώσσης ἀπὸ τῶν ποικίλων καὶ διαφόρων καὶ διὰ τοῦτο σύγχυσις ἐπαγόντων στοιχείων καὶ ἐπικράτησις ἐκείνων τῶν τύπων καὶ στοιχείων, ἅτινα διὰ λόγους ἱστορικοῦς ἔχουσιν ὀφτως εἰπεῖν μείζονα δικαιώματα ἐπικρατήσεως. Ἐκ τῶν τύπων π.χ. ἐτοιμάσθησαν, ἐτοιμάσθησαν, ἠτοιμάσθησαν ἐξ ἴσου εὐχρηστών ἐν τῇ ὁμιλίᾳ τὰ πλείονα δικαιώματα ἔχει τὸ "ἠτοιμάσθησαν", ὅπερ ἐπικρατοῦν θὰ καταστήσῃ σὺν τῷ χρόνῳ τὰ ἄλλα ἄχρηστα. Ὁ αὐτὸς λόγος καὶ περὶ τῶν καθόμαστε, καθόμασθε, καθόμεθα, καθήμεθα, ὧν τὸ τελευταῖον μέλλει νὰ ἐκβάλῃ τὰ ἄλλα. Οὕτω δ' ἐπικρατοῦσα ἡ καθαρεύουσα διὰ τοῦ σχολείου καὶ τῶν βιβλίων θὰ παραγκωνίσῃ τοὺς διαλεκτικοὺς τύπους καὶ τὰς κατὰ τόπους παραλλαγὰς καὶ θὰ καταστῇ κοινὴ πᾶσιν ἀνεξαιρέτως τοῖς Ἑλλησιν ὁμοιοτρόπως γραφομένη καὶ λαλουμένη γλῶσσα.

³⁾ Τὸ πρᾶγμα δὲν ἀρνοῦνται καὶ αὐτοὶ λέγοντες (αὐτ. σ. 17) "εἶναι βέβαια κρίμα ποῦ καθιερώθη καὶ ἡ νέα σχολικὴ γλῶσσα στὰ 1917 ἀπὸ κυβέρνησιν ἐπαναστατικὴν, ποῦ γέννησε σὲ δύσκολους καιροὺς τόσα μίσση καὶ θὰ ἔκαμε καὶ λάθη, ἀπὸ τὸ ἄλλο ὅμως μέρος πρέπει νὰ συλλογιστοῦμε ὅτι ἂν ἡ καθιέρωσις δὲν εἶχε γίνει τότε, δὲ θὰ τολμοῦσε κανεὶς νὰ τὴν πραγματοποιήσῃ στὰ χρόνια μας".

⁴⁾ (Αὐτ. 22).

τατα. Ἄλλ' αὐτόματον ἐπέρχεται τὸ ἐρώτημα: μὴ δὲν μεταχειρίζονται τὴν καθαρῆσαν πᾶσαι σχεδὸν αἱ ἑφημερίδες αἱ ὑπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ ἀπλήστως ἀναγινωσκόμεναι; Καὶ δὲν λαλοῦσιν ὡσαύτως τὴν καθαρῆσαν οἱ διάφοροι ῥήτορες οἱ πρὸς τὸν λαὸν ἀποτεινόμενοι εἴτε ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, εἴτε ἐν συλλόγοις καὶ συνεδρίαις, ἵνα τοῦτον διδάξωσι καὶ πείσωσι καὶ συγκινήσωσιν; ¹⁾ Ἐὰν ἀδικοῦντες τὸν ἡμέτερον λαὸν νομίζητε ὅτι στερεῖται τῆς προσηκούσης ἀναπύσεως καὶ ὑπολείπεται τῶν ἄλλων λαῶν (ὅπερ ἡμεῖς γε δὲν πιστεύομεν), πρέπει νὰ ἀναζητήσητε τοῦ πράγματος αἷτια ἄλλα διάφορα τῆς γλώσσης. Ἐκ τοῦ ἐναντίου δέ, ἐὰν μεριμνᾶτε εἰλικρινῶς περὶ τῆς παιδείσεως τοῦ λαοῦ, ὀφείλετε νὰ ἀνυψώσητε καὶ ἐξυψώσητε τὴν γλῶσσαν αὐτοῦ, οὐχὶ δὲ νὰ ταπεινώσητε καὶ ἐκχυδαίσητε. Διότι ἡ γλῶσσα εἶναι τὸ ὄργανον τῆς διανοίας καὶ ὁ προφορικὸς λόγος ὑπάρχει ἀχωρίστως συνδεδεμένος πρὸς τὸν ἐνδιάθετον. Ὅσοι ποικιλωτέρα εἶναι ἡ ὑψηλὴ τῆς διανοήσεως λειτουργία, τόσοῦτω πλουσιωτέρα καθίσταται καὶ ἡ γλῶσσα καὶ συνθετώτερος ἀποβαίνει ὁ ὀργανισμὸς αὐτῆς. «Μεγάλων γνώμων καὶ διανοιῶν μεγάλα χρῆ καὶ τὰ ὄρηματα τίπτειν». Κατ' ἀδήριτον λοιπὸν ἀνάγκην τὰ ὑψηλὰ διανοήματα δι' ὑψηλῆς ἐξαγγέλλονται γλώσσης καὶ ἡ ἐπίδοσις τῆς γλώσσης ἡμῶν συμπίπτει πρὸς τὴν πρόοδον τῆς πνευματικῆς τοῦ ἔθνους ἐνεργείας. ²⁾ Ἡ δὲ ἄλλη τῶν γλωσσολαστῶν ἐνστάσις, ἡ τῆς διγλωσσίας, ἠλέγχθη πολλάκις ἤδη ἀσύστατος, διότι τοιαύτη οὐδέποτε ἀπ' οὐθενὸς λαοῦ μᾶλλον ἢ ἥττον λείπει. ³⁾ Πλὴν ὁμῶς πρὸς πᾶσαν ἐπιστημονικὴν διδασκαλίαν κω-

¹⁾ Ἐπιχειρήσατε νὰ ὁμιλήσητε πρὸς τὸν λαὸν (οὐχὶ τοῖς συντρόφοις χυδαίως) ἐν γλώσσῃ χυδαίᾳ, ἵνα δοκιμάσητε τὴν ἀποστροφὴν καὶ ἀγανάκτησιν τοῦ λαοῦ καὶ μάθητε τὴν γλωσσικὴν εὐαισθησίαν αὐτοῦ. Ὁ ἐρίτιμος πολιτευτὴς κ. Ν. Λεβίδης διηγεῖται χαριέστατον συμβάν εἰς τινὰ συνοποψήφιον βουλευτήν, ὅστις ἐν τινὶ τῶν χωρίων τῆς Ἀττικῆς ἤρξατο ἀγορεύων χυδαίω. Γηραλέος χωρικός πλησιάζας εἶπε τῷ ἀγορεύοντι. «Ἡμεῖς, κύριε, δὲν ἐγνωσόμεν τὴν γλῶσσαν αὐτήν, οὔτε τὴν θέλομεν, καὶ νὰ ἀφήσῃς νὰ ὁμιλήσῃ ἄλλος». (Λογ. περὶ τῆς γλώσσης, σ. 11 ἐξ.).

²⁾ Ὁ ἱστορικὸς Geizer παρατήρησεν ὅτι «πάντοτε ὅσάκις τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ἐμφανίζεται μετὰ νέας ζωῆς, συνεμφανίζεται καὶ ἡ χρῆσις τοῦ καθαρῆσαντος λόγου. Ἡ χρῆσις καθαρῆσαντος λόγου εἶναι ἀληθῶς εἰπεῖν τὸ ζωτικὸν στοιχεῖον τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους». Ἀθην. Κ', σ. 58 ἐξ.

³⁾ Ὁ κ. Τριανταφυλλίδης διατείνεται περιέργως ὅτι ἡ παρ' ἡμῖν διγλωσσία ἔχει τὸ

φεύοντες καὶ εἰς οὐδεμίαν ἐπίκλησιν προσέχοντες συνεχίζουσι τὸ ὀλεθροποιὸν ἔργον. Κατακερματίζουσι δηλαδή τὸν ἀδαμάντινον δεσμὸν τῶν ὁμοεθνῶν πρὸς ἀλλήλους καὶ ἀποκόπτουσι τὴν χρυσὴν ἄλυσιν τὴν συνάπτουσαν τοὺς νῦν ζῶντας πρὸς τὰς παλαιότερας γενεάς καὶ τὴν πολυύμνητον ἀρχαιότητα, ἀφ' ἧς δὲν ἐπιτρέπεται κατὰ τὰ εἰρημένα νὰ ἀλλοτριωθῶμεν. Μοχθοῦσι νὰ ἀποκόψωσι τὸ νῆμα τῆς ἐθνικῆς παραδόσεως καὶ νὰ ἀποξενώσωσι τὸ παρὸν ἀπὸ τοῦ ἐνδόξου παρελθόντος, πρὸς ὃ καὶ οἱ ἄλλοεθνεῖς φιλοτιμούνται ἀεὶ νὰ ἔχωσιν ἐπαφήν.¹⁾ Τί μέλει αὐτοῖς ὅτι αἱ προσεχεῖς γενεαὶ θὰ ἀδυνατῶσι νὰ νοήσωσιν οὐχὶ μόνον τὸ ἱερὸν Εὐαγγελιον ἀλλὰ καὶ τὰ συγγράμματα τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων λογίων; Πρὸς τοὺς ἐπιχειροῦντας νὰ ἐπιχύσωσιν αὐτοῖς ἰαματικὸν ὕδωρ ἀναγνήψεως καὶ ἀφυπνισμοῦ ὀργίζονται ἀγρίως καὶ ἀποκρίνονται ἰταμῶς ὅτι αὐτοὶ θὰ γράψωσι νέα βιβλία καὶ θὰ δημιουργήσωσι νέον κόσμον.²⁾

Ἄλλ' ἴσως τις ἤθελέ μοι παρατηρήσει ὅτι αἱ ἀπόπειραι τῶν χυδαῖστων εἶναι γελοῖαι καὶ ὡς μωραὶ δὲν πρέπει νὰ ἀπασχολῶσι σοβαρῶς. Βεβαίως τὰ τερετίσματα αὐτῶν θὰ ἦσαν προσοχῆς ἀνάξια καὶ μόνον θυμηδίας ἄξια, τὸ πολὺ δὲ θὰ παρεπέμποντο εἰς τοὺς ἐρευνητὰς τῶν ἀνωμάτων ψυχικῶν φαινομένων, εἴαν μὴ παρεπλάνων, ὡς μὴ ὄφελε, εὐπίστους ἀνθρώπους καὶ μὴ ἐτύγχανον ἰσχυρᾶς προστασίας. Ἐντεῦθεν ὑπάρχει κίνδυνος νὰ διαδώσωσι τὸ μῖασμα καὶ νὰ ἀποβῶσι φθοροποιοὶ τῆς πατρίδος σηπεδό-

ἐξαιρετικόν, διότι ἡ γραπτὴ ἡμῶν γλῶσσα "δὲ βγήκε ἀπὸ κανένα ζωντανὸ νεοελληνικὸ ἰδίωμα," Ἀὐτ. σ. 26 ἐξ. Ἄλλ' ἡ γλῶσσα ἡμῶν εἶναι ἀπαύγασμα αὐτῆς ταύτης τῆς ἱστορικῆς ἀναπτύξεως τοῦ ἔθνους καὶ ἀπεικονίζει τὴν ψυχὴν αὐτοῦ. Θὰ ἦτο δὲ παράλογος ὁ ἰσχυρισμὸς ὅτι ἔχουσι μὲν δικαιώματα τὰ ψελλίσματα τῶν τριόδων στρεῖται δὲ ἡ ἐκ τοῦ μακραίωνος βίου τοῦ ἔθνους προελθοῦσα γλῶσσα. Ἐπειτα δὲ ὁμολογεῖ ὁ κ. Τριανταφυλλίδης ὅτι καὶ ἂν ἔτι κρατήσῃ ἡ λεγομένη δημοτικὴ, πάλιν δὲν θὰ ἐκλίπη ἡ διγλωσσία! (σ. 25).

¹⁾ Τίς πιστεύει ὅτι τὴν ὀλεθρίαν ταύτην καὶ ἀνοσίαν ἀποξένωσιν θεωροῦσιν οἱ χυδαῖστα ὡς "προσπάθεια νὰ σθῆσουν ἀπὸ τὴν ἐθνικὴν μας ζωὴν μεσαιωνικὰ λείψανα!" (αὐτ. σ. 66). Ἄλλὰ καὶ τίς ἐλληνικὴν ἔχων τὴν καρδίαν δύναται νὰ κρατήσῃ τὴν ἀγανάκτησιν;

²⁾ Ὅτε ὁ κ. Γ. Χατζιδάκις ἐν συνεδρίῳ τῶν δημοδιδασκάλων ἐποιεῖτο τοιαύτας παρατηρήσεις καὶ συμβουλὰς, εἰς τῶν ἀρχηγῶν τῆς μεταρρυθμίσεως διακόψας τὸν σοφὸν καθηγητὴν ἀπεκάλεσεν αὐτὸν μετὰ τῆς ὀφειλομένης εἰς παλαιὸν διδάσκαλον εὐλαβείας "φουτισθὲς στην" καὶ οἶονεὶ ἐγκαυχώμενος ἀνεβόησε "ἔμεῖς θὰ γράψωμε ἀλλὰ!"